

AUTOCENZŪROS GALIA: MERKINĖS SENIŪNO ANTANO KAZIMIERO SAPIEGOS 1722–1733 M. UŽRAŠAI

JOLITA SARCEVIČIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius.
El. paštas jolita.sarcevicene@istorija.lt

Straipsnio centre – 1722–1733 m. Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos kasdienės veiklos dienoraštis, kuriame fiksuojami susitikimai, korespondencija, valdų administravimo klausimai, autoriaus sveikatos būklė, kelionių maršrutai, LDK tribunoje nagrinėtos bylos, kiti įvairūs veiklos faktai. Jame nerasime refleksinio pobūdžio minčių, aiškiai jaučiama emocinė autoriaus distancija nuo aprašomų įvykių. A. K. Sapiegos gyvenimo ritmą lėmė ne tik ūkiniai reikalai, bet ir valstybės institucijų – Tribunolo, seimelių, Seimo – darbo sesijos. Susipažinus su dienoraštyje užfiksuotos informacijos temomis, keliama prielaida apie autocenzūrą, turėjusių įtaką fiksuojamos informacijos pasirinkimui. Todėl straipsnio tikslas – pristatyti šaltinio įrašų temas, aptarti informacinę bei parentinį jų pobūdį ir taip išryškinti kai kuriuos aspektus, kurie galėtų paliudyti, kad autorius atsirinkdavo dienoraštyje pateikiamą informaciją, ir atskleisti autocenzūros įtaką rašant dienoraštį. Autorius sąmoningai atskyrė ne tik žemvaldžio gyvenimą nuo politiko gyvenimo, bet ir viešojo bei privataus asmens gyvenimus. Orientuodamasis į būsimus skaitytojus, A. K. Sapiega cenzūravo užrašus, susikoncentravo į tuos įvykius, kurie turėjo ar galėjo suformuoti teigiamą jo įvaizdį paveldėtojų akyse. Nors šaltinis ir atskleidžia įvairialypius Merkinės seniūno kasdienio gyvenimo epizodus, jame brėžiami migloti autoriaus asmenybės kontūrai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Antanas Kazimieras Sapiega, dienoraštis, (auto)cenzūra, egodokumentai.

A smeninio pobūdžio dokumentai istorijos mėgėjų dėmesį traukia jau nuo XIX a. antrosios pusės. Ilgą laiką šiais šaltiniais domėtasi kaip tam tikrų socialinių ar profesinių grupių pasaulėžiūros skleidėjais, liudijusiais ne individualaus asmens, o visos grupės mentalitetą. Tik XX–XXI a. sandūroje egodokumentuose imta ieškoti ne grupės, o individo – jo asmenybės, tapatybės, gebėjimo reflektuoti pasaulį – bruožų, kurie išskiria jį iš visos grupės¹. Dauguma tokių šaltinių buvo „informacinio“ pobūdžio, neretai patys autoriai apibrėždavo būsimųjų skaitytojų / adresatų ratą: dažniausia tai buvo šeima ir palikuonys. Neskaitant informacinės pusės, tokiuose šaltiniuose pastebima ir parenezės elementų: autoriai, siekdami būti pavyzdys ateities kartoms, tendencingai formuoja savo įvaizdį. Tiek rašomi iškart, tiek praėjus keleriems metams, įvairaus pobūdžio dienoraščio tipo egodokumentai turėjo būti naudingi išsaugant konkretaus asmens likimą palikuonių atmintyje. Šiandien tokie šaltiniai suteikia mums galimybę rekonstruoti egzistencinę aptariamojo laikotarpio įvairovę ir turtingumą².

Sylvie Mouysset, savo studijoje analizavusi asmeninio pobūdžio užrašuose užfiksuotas ir „nutylėtas“ temas, akcentavo, kad juose paprastai dominuoja ekonominio pobūdžio informacija, neretai susijusi su įvairiais prekybiniais sandėriais, derliumi ir pan. Antroje vietoje – su gyvenamąja vietoje / regionu susiję įvykiai. Šeimos ir asmeninio gyvenimo detalės – tik trečioje vietoje. Tai dar kartą patvirtina, jog aptariamieji šaltiniai pirmiausia atliko informacinę funkciją, o jų autoriai dažniausiai fiksavo vietos bendruomenės gyvenimo epizodus³. Egodokumentikos tyrinėtojai dažnai atkreipia dėmesį į pateikiamos informacijos daugialypiškumą ne tik tematikos, bet ir autoriaus pažinimo prasme. Tekstuose susipina kelių lygmenų informacija: sąskaitų lygmuo; atminties lygmuo, kuriame fiksuojami svarbesni / svarbiausi šeimos gyvenimo įvykiai; asmeniškiausias,

- 1 RUGGIU, François-Joseph. Introduction. Iš *Au plus pres du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé*, sous la direction de J.-P. Bardet et F.J. Ruggiu. Paris, 2005, p. 11.
- 2 BOREK, Piotr. O polskim pamiętnikarstwie doby baroku. Rekonosans. Iš *Z dziejów staropolskiego pamiętnikarstwa. Przekroje i zbliżenia*, red. P. Borek. Kraków, 2012, s. 33–35.
- 3 MOUYSSSET, Sylvie. *Papiers de famille. Introduction à l'étude des livres de raison (France XV–XIX siècles)*. Rennes, 2007, p. 158–163.

intymiausias lygmuo, kuris neretai atsiskleidžia tik redaguojant tekstą ir išryškina – sąmoningai arba nesąmoningai – privačių autoriaus interesų centrus⁴.

Šio straipsnio centre – 1722–1733 m. Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos kasdienės veiklos užrašai (toliau vadinami *Dienoraščiu*), kuriuos sudaro dvi rankraštinės knygos, beveik 750 puslapių teksto⁵. Solidžios, oda įrištos knygos su metalinėmis spynelėmis, kurios turėjo apsaugoti įrašus nuo smalsios akies, kruopšti lapų numeracija, stabili įrašų struktūra ir kitos panašios detalės liudija, kad autorius *Dienoraštį* vertino ir jį rašydamas negailėjo laiko. Šaltinyje fiksuojami kasdieniai susitikimai, gauta ar išsiųsta korespondencija, pasiskolintų pinigų sumos, autoriaus sveikatos būklė, valdų administravimo klausimai, kelionių maršrutai, LDK tribunole nagrinėtos bylos, kiti įvairūs, su kasdiene veikla susiję faktai. Informuodamas apie, regis, nereikšmingus savo kasdienio gyvenimo epizodus, sprendžiamas menkas problemas, A. K. Sapiega nebuvo originalus – tokios informacijos rasime daugelyje to meto didikų laiškų ar dienoraščių tiek LDK, tiek visoje Vakarų Europoje⁶.

A. K. Sapiegos *Dienoraščio* negalima laikyti dienoraščiu, kuris buvo rašomas siekiant geriau pažinti save, neturint poreikio tą pažinimą perduoti kitiems. Užrauose nerasime refleksinio ar filosofinio pobūdžio minčių. Prancūzų egodokumentikos tyrinėtoja Michel Cassan atkreipė dėmesį į

4 RUGGIU, François-Joseph; FIGEAC, Michel; SFILIGOI, Laetitia; SOUALHINE, Hanna. Un objet usuel? Marques, signes, signatures sur les manuscrits décrits du for privé dans le sud-ouest de la France à l'époque modern. Iš *Les écrits du for privé. Objets matériels, objets édités. Actes du colloque de Limoges 17 et 18 novembre 2005*, sous la direction de M. Cassan, J.-P. Bardet, F.-J. Ruggiu. Limoges, 2007, p. 135.

5 Notata JWJMP Sap[iehy] starosty Merec[kiego] rożnych tranzakcji..., Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f.17–3; Diariusz pisany i korrygowany przez... Antoniego Kazimierza Sapiehy starosty Mereckiego, ten pat, f.17–19. Toliau tekste cituojant laužtiniuose skliaustuose pateikiamas tik rankraščio lapo numeris ir raidės N (Notata) arba D (Diariusz).

6 Claire Dolan, tyrinėdama 1640–1655 m. pomirtinius inventorius, atskleidė, jog namų knygos minimos daugiau kaip ketvirtyje inventorių; jų turėjo ir kilmingieji, ir advokatai, ir prekybininkai, ir gydytojai. Didžioji dauguma šių knygų savininkų – vyrai, tačiau būta ir keleto moterų (8 iš 107 paminėjimų). Autorė akcentuoja, kad didesnė dalis tokių knygų buvo rašoma tiesiog norint palengvinti tvarkymąsi su turimu turtu iš pradžių sau, o paskui ir paveldėtojams. – Plg. DOLAN, Claire. Les livres reliés et l'écriture domestique dans le Midi de la France d'Ancien Régime, selon les inventaires après décès. Iš *Les écrits du for privé*, s. 170–181.

privataus pobūdžio užrašų funkcijų kitimą: nuo jų atsiradimo Viduramžiais iki maždaug XVIII a. 7-ojo dešimtmečio tai buvo veikiau „šeimos atsiminimų knyga“, kurią neretai rašė kelios kartos. Vėliau vis artėta prie asmeninio pobūdžio intymaus dienoraščio⁷. A. K. Sapiegos *Dienoraščiu* šis apibūdinimas nelabai tinka, kadangi tai nėra giminės kronika, jame fiksuojami tik Antano Kazimiero kasdieniai reikalai. Vis dėlto jis atitinka Baroko laikotarpio dvasią, kai dienoraščiai buvo rašomi „iškart“, diena po dienos registruojant pasirinkto pobūdžio įvykius. Nedidelė laiko distancija (nuo vienos iki keliolikos dienų) tiesiogiai darė įtaką aprašomų situacijų įvardijimui. Dėl šios priežasties tokio pobūdžio šaltiniuose nedaug gilesnės refleksijos ar didesnių apibendrinimų, o informacijos autorius semiasi, galima sakyti, tik iš asmeninių pastebėjimų⁸.

Nepaisant „sauto“ Antano Kazimiero užrašų stiliaus ir aiškiai jaučiamos tam tikros emocinės autoriaus distancijos nuo visų aprašomų įvykių, šaltinis mums suteikia galimybę pažinti ne tik kasdienius autoriaus interesus, bet ir vertybes, pasaulėžiūrą. Tai – vertingas objektas LDK socialinio elito kasdienybės tyrimams. Dienoraštyje susipina du pasauliai: aktyvaus Sapiegų giminės nario, kuris nūrė į Tribunolo veiklą, derino giminaičių pozicijas Neuburgo paveldėjimo byloje, lankėsi Vilniuje, Naugarduke, Minske ar valdovo dvare Varšuvoje, bei *aurea mediocritas* principais besivadovaujančio Merkinės seniūno – ligoto ir skolų kamuojamo žmogaus, rezidavusio savo valdose. Antano Kazimiero gyvenimo ritmą lėmė ne tik ūkiniai reikalai, bet ir valstybės institucijų – Tribunolo, seimelių, Seimo – darbo sesijos. Susipažinus su vieša politine A. K. Sapiegos veikla, prisimenant ryšius su Rusijos, Prancūzijos diplomatais bei remiantis *Dienoraštyje* užfiksuotos informacijos temomis, galima numanyti, jog fiksuojamos informacijos pasirinkimui įtaką turėjo autocenzūra. Todėl straipsnio tikslas – pristatyti šaltinio įrašų temas, aptarti informacinę bei parenetinę jų pobūdį, kartu atskleisti kai kuriuos aspektus, kurie galėtų paliudyti, kad autorius atsirinkdavo, kokią informaciją skelbti, t. y. aptarti autocenzūros įtaką *Dienoraščio* rašymui.

7 CASSAN, Michel. Les livres de raison, inventios historiographique, usages historiques. Iš *Au plus pres du secret des coeurs?*, p. 19.

8 BOREK, Piotr. O polskim pamiętnikarstwie doby baroku, s. 33–35.

A. K. Sapiega (1689–1739) buvo Jurgio Stanislovo Sapiegos ir Izabelės Elenos Polubinskytės sūnus. Jis ketverius metus studijavo Prancūzijoje, o 1706 m. tapo Merkinės seniūnu. Didesnės politinės karjeros Antanas Kazimieras nepadarė iš dalies dėl politinių priežasčių ir nepalankumo, kurį jautė tiek Augustui II, tiek Augustui III. Nors 1737 m. jis ir buvo nominuotas Trakų kaštelionu, bet dėl tuo metu jau silpnos sveikatos šiuo postu beveik nepasinaudojo. Pagrindinė Antano Kazimiero veikla buvo susijusi su privačių valdų administravimu bei LDK tribunolu. Galbūt tai lėmė nepalankiai susiklosčiusios aplinkybės šeimoje: nors 1720 m. mirus motinai Antanas Kazimieras paveldėjo nemažą turtą, tačiau visą gyvenimą vargo dėl milžiniškų senelio Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos ir tėvo Jurgio Stanislovo skolų, o 1724 m. siekdamas LDK tribunolo maršalkos vietos į skolas įklimpo ir pats⁹.

Kas paskatino Merkinės seniūną imtis rašyti *Dienoraštį*, nedviprasmiškai atsakyti sunku. Tyrinėtojai yra pastebėję, kad įvairaus pobūdžio užrašai neretai gimsta, kai šeiminiėje ar socialinėje aplinkoje įvyksta svarbių pokyčių: kai vedama, susilaukiama palikuonių, pradedama eiti naujas pareigas ar pasiekiamas tam tikras finansinis stabilumas¹⁰. Pirmoji Antano Kazimiero Sapiegos *Dienoraščio* knyga, pavadinta *Notata interesow domowych*, pradėta rašyti 1720 m. ir gali būti siejama su A. K. Sapiegos motinai mirus prasidėjusiais nesklaidumais dėl paveldėjimo. Gali būti, kad *Dienoraščio* (ne)rašymo aplinkybės susijusios ir su vieša autoriaus veikla. Tai pastebima susipažinus su pirmosios *Dienoraščio* rankraščio knygos struktūra ir turiniu, kur atskirų metų įrašai pateikiami ne chronologiškai, o chaotiškai. Ankstyviausi visiškai aprašyti yra 1722 metai, kurių pradžios įrašai dar buvo daug lakoniškesni, tačiau vėliau pamažu įgavo formą, kuri iš esmės nepakito iki pat 1733 m. 1723–1725 m. laikotarpio įrašų beveik nėra – galbūt tai susiję su tuo, jog 1724 m. Antanas Kazimieras tapo LDK tribunolo maršalka¹¹. 1726–1733 m. pradžios įrašai visi, o vėlesni metai *Dienorašty-*

9 PALKIJ, Henryk. Sapieha Antoni Kazimierz. Iš *Polski słownik biograficzny*. t. 34/4, z. 143, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 580.

10 CASSAN, Michel. *Les livres de raison, inventios historiographique, usages historiques*, p. 17.

11 PALKIJ, Henryk. Sapieha Antoni Kazimierz, s. 580.

je nebefiksuojami (nors knygoje dar yra likę šiek tiek tuščių lapų)¹². Kol kas nėra žinoma apie kitų A. K. Sapiegos *Dienoraščio* rankraščio knygu egzistavimą. Gal tai lėmė itin nepalankiai susiklosčiusios A. K. Sapiegos gyvenimo aplinkybės: paūmėjusios ligos, politiniai įvykiai tarpuvaldžiu (Sapiega rėmė kandidatą į valstybės sostą Stanislovą Leščinskį), pasitraukimas į Gdanską, o vėliau – į vokiškas žemes, įkalinimas. Tad paskutinius kelerius gyvenimo metus A. K. Sapiega buvo dar daugiau prasiskolinęs ir išsvargintas ligų¹³, negu sužinome iš analizuojamo šaltinio.

Tačiau kad ir kas būtų lėmęs *Dienoraščio* atsiradimą, pradėjęs jį rašyti Antanas Kazimieras, kalbant šių laikų terminais, jau turėjo aišką „konceptiją“: pirmenybė šaltinyje aiškiai teikiama tam, ką autorius vadina *ekonominiiais reikalais* [D182] arba *namų rūpesčiais* [D195]. A. K. Sapiega ketino paveldėtojams palikti išsamų savo veiklos registrą, kuris būtų pravertęs tvarkant jo palikimą. Nors pirmuose 1722 m. įrašuose paveldėtojai dar neminimi ir pradedama rašyti kukliu pavadinimu „1722 metų privačių ir viešų reikalų dienoraštis“ [N317], tačiau tų pačių metų pabaigoje A. K. Sapiega jau aiškiai nurodo adresatą: „Ir taip laimingai pasibaigė 1722 metai ir mano užrašinė didesnei Dievo garbei [ir] paveldėtojų sužinojimui – kad po ilgo mano gyvenimo galėtų geriau tvarkytis, savo ranka čia surašiau nieko nenuslėpdamas <...> lyg jau šiandien turėčiau mirti“ [N398]. Vėliau panašiai tikslas ir adresatas *Dienoraštyje* buvo fiksuojamas pradedant kiekvienus metus: „1731 metų dienoraštis, kasdien mano, Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos, rašytas ir taisytas, smulkiai išdėstant visus

12 Pirmieji įrašai joje datuojami 1720 ir 1721 m. Šie įrašai [N1–19] yra veikiau pajamų – išlaidų registras nei kasdienės veiklos užrašai. Praleidus kelioliką tuščių lapų [N21–69] pateikiami 1729 m. užrašai [N70–153], kurių pabaigoje skaitytojui nurodoma atsiversti 317 puslapį – ten jis rasiąs ankstesnių metų įrašus, o 1730 m. jau bus rašomi naujoje knygoje. Toliau pateikiama 1725 m. Polocko kaštelionaičio Kazimiero Paco, Sapiegos sūnėno, turto aprašymas po jo tėvo mirties [N195–203]. Tuščių puslapių pasitaiko ir daugiau. 1722 [N317–398], 1726 [N432–489], 1727 [N491–561] ir 1728 [N210–295] metai aprašyti visi, 1723 m. yra tik sausio 1–19 d. įrašai [N400–404], o 1725 m. – tik gruodžio paskutinių dienų įrašai [N431]. Kaip matome, 1722–1729 m. įrašai Sapiegos *Dienoraštyje* užima po 70–85 puslapius. Vėlesnių metų įrašai – dar platesni: 1730 m. – 174 [D1–174], 1731 m. – 90 [D181–271], o 1732 m. – 73 [D278–351] puslapiai. Stiekiant palyginti galima paminėti, kad Prancūzijos vietovėje Poitou įvairius panašaus pobūdžio užrašus vedė „iškalbingiausi“ asmenys XVII a. aprašydami vienus metus pavartojo maždaug 3500 žodžių (žr. CASSAN, Michel. Les livres de raison, inventios historiographique, usages historiques, p. 23–24).

13 PALKIJ, Henryk. Sapieha Antoni Kazimierz, s. 581–582.

namų reikalus didesniai mano turto paveldėtojų aiškumui, be jokios skriaudos artimui, visiškai atvirai ir teisingai – tarytumei stočiau prieš baisų Dievo teismą“ [D181]. Taigi nors *Dienoraščio* autorius ne kartą garsiai kalbėjo apie ketinimą aprašyti visus reikalus ir daryti tai sąžiningai, jo užrašai nebuvo skirti tik asmeniškai naudotis. Todėl galime kelti prielaidą, jog A. K. Sapiega atsirinkdavo, kokią informaciją juose įrašyti. Be to, kai kur *Dienoraštyje* aiškiai pažymėjo norėjęs išlaikyti slaptumą: mini gavęs ar atidavęs „slaptus“ bei „konfidencialius“ dokumentus bei laiškus, kai kuriuos dalykus praleidęs siekdamas slaptumo [D199, D225, D233].

Savotišką autocenzūrą galėjo lemti ir *Dienoraščio* rašymo būdas. Kaip nurodo pats A. K. Sapiega, pirmiausia buvo parašyti juodraščiai, kuriuos jam diktuojant rašė sekretorius. Vėliau A. K. Sapiega pats skaitė (kartais netgi pats perrašinėjo) juodraščius (kalbant apie juodraščius neatmestina tikimybė, kad jie buvo taisomi, pildomi ar tikslinami) ir tik tada įrašai buvo perrašomi į knygas, kurios pasiekė mus: „Nors vietomis rašyta ne mano ranka, tegu tai nesukelia jokio nerimo, kadangi nerašiau sykais dėl svarbių reikalų, sykais – dėl įvairių kelionių, o neretai – ir dėl nelaimingų mano ligų podagros ir chyragros. Tačiau kad ir kas rašė, diktavau aš pats pagal mano raštininko Dolmano užrašus, be jokių išimčių, nes užrašinė ilgam mano gyvenimui pasibaigus turi būti priimta mano paveldėtojų“ [N561]. Taigi šaltinis net tris kartus buvo „filtruojamas“ (juodraštis–redakcija–švarraštis) ir galime daryti prielaidą, kad redaguojant galėjo būti cenzūruojamas¹⁴.

Šie veiksniai – numatytas adresatas bei sekretoriui padedant užrašyta informacija – lėmė, kad A. K. Sapiegos *Dienoraštyje* tiek mažai emocijų. Kita vertus, tyrinėtojai yra pastebėję, kad egodokumentų autoriai dažnai negeba reikšti savo jausmų: „Dienoraščiuose nerandame nei jausmų, nei įspūdžių, nei užuominų apie kokius nors asmeninius dalykus; kančia, rūpesčiai ir džiaugsmas apskritai svetimi dalykai jų puslapiuose. Kai autorius, atrodo, jau žada brūkštelėti kokį prisipažinimą, jį iškart, pajutus gėdą, užgožia kažkokie neapibrėžti teiginiai. Žiūrėjimas į save yra visiškai

14 Prancūzų mokslininkai yra atkreipę dėmesį, kad būtent užrašų redagavimas buvo geriausia galimybė juos ir cenzūruoti. – plg. RUGGIU, François –Joseph; FIGEAC, Michel; SFILIGOI, Laetitia; SOUALHINE, Hanna. Un objet usuel? Marques, signes, signatures..., p. 135.

nebūdingas šio laikotarpio mąstymo struktūroms ar papročiams¹⁵. Žinomo prancūzų egodokumentikos tyrinėtojo F. J. Ruggiu nuomone, daugelis senųjų dienoraščių skurdūs tiek kalbos, tiek informacijos, atskleidžiančios skaitytojui autoriaus asmenybės individualumą, požiūriu. Autoriai, kalbėdami apie kokius nors įvykius, nejaučia poreikio juos komentuoti, o laikydamiesi emocinės distancijos apsiriboja nešališku jų registravimu. Tiktai apie XVIII a. 7–ąjį dešimtmetį dienoraščiai tampa savistabos, savianalizės, intymių išgyvenimų išpažinimo forma, saugoma nuo svetimos akies, todėl neretai tiesiog sunaikinama gyvenimui baigiantis¹⁶.

Taigi A. K. Sapiega savo *Dienoraštyje* vengė intymumo, apsiribojo išorinių įvykių aprašymais, o pateikiamą informaciją labai aiškiai struktūravo – tai pastebima analizuojant įrašų tematiką. Nepaisant nuolatinių patikinimų, jog rašė sąžiningai, aprašė ne visus reikalus [N398, N400, N561]. Vis dėlto, siekiant tiksliau atsakyti į klausimą, kokios temos dominavo *Dienoraštyje*, buvo išanalizuoti visi 1731 m. įrašai (žr. lentelę). Paaiškėjo, kad tematiškai šaltinyje dominuoja valdų administravimo, paveldėjimo, Neuburgo palikimo bei kitos su finansais susijusios temos ir jos sudaro 36,7 proc. Dar viena gana dažna tema – kelionės (tik dalykinės: paprastai keliauta po valdas arba vykta tvarkyti reikalų į Varšuvą, Balstogę ir kt.).

A. K. Sapiegos *Dienoraščio* 1731 m. įrašų tematika

Įrašų tematika	Įrašų skaičius per 1731 m.	Proc.
Paveldėjimo klausimai, bylos Tribunole, Neuburgo „palikimo“ reikalai	207	20,5
Valdų administravimo klausimai, skolos	164	16,2
Su kelionėmis susijusi informacija	85	8,4
Su kasdieniu gyvenimu, šeima susijusi informacija,	84	8,2
Pramogos, pasilinksminimai	67	6,7

15 FOISIL, Madeleine. *Le sire de Gouberville*, Paris, 1986, p. 22.

16 RUGGIU, François Joseph. „O Fortunatos nimium, sua si bona norint, agricolas!“ ou le journal d'un gentilhomme compagnard au début du XVIIIe siècle. Iš *État et société en France aux XVIIe et XVIIIe siècles: Mélanges offerts à Yves Durand*, sous la direction de J. P. Bardet et al., Paris, 2000, p. 479.

Klienteliniai santykiai	44	4,3
Klausimai, susiję su asmenine karjera	23	2,3
Dalyvavimas religinės bendruomenės gyvenime	18	1,9
Sveikata	15	1,5
Kitokio pobūdžio informacija	191	19
Neįvardyti susitikimai	99	10,8
Iš viso	997	100

Privatumo A. K. Sapiegos gyvenime apskritai būta mažai, jį nuolat supo žmonės: tarnai ir pasiuntiniai buvo siunčiami su nurodymais, gabenama korespondenciją, atvykę valdų administratoriai aptarinėjo su ūkiu susijusius klausimus, pranešdavo apie gautas pinigų sumas, potencialūs nuomotojai kreipdavosi dėl nuomos, kreditoriai primindavo apie skolas, vizito atvykdavo klientai – pasauliečiai ir dvasininkai, lankėsi giminaičiai ir įvairūs pareigūnai, Tribunolo deputatai. Savo ruožtu ir pats A. K. Sapiega lankėsi pas įvairius asmenis. Pavyzdžiui, būdamas Vilniuje beveik kaskart vykdavo į Antakalnį, kur buvo įsikūręs dėdė LDK maršalka Aleksandras Povilas Sapiega (1672–1734), dažnai susitikdavo ir su pastarojo sūnumi, pusbroliu LDK artilerijos generolu Kazimieru Leonu Sapiega (1697–1738). Daug keliavo, o kelionėse buvo apsuptas ne tik palydos („Iš Vilniaus į Rošę išvažiavau su Jo Malonybe ponu Vilniaus koružu Volskiu, Jo Malonybe ponu Šnilovo seniūnu Zenavičium, Jo Malonybe ponu Trakų stalininku Davaina. Pietavome Jašiūnuose, nakvojome Didžiuosiuose Druskininkuose“ [D235]), bet ir artimųjų („Laimingai išvažiavome iš Vilniaus nakvynei į Vokę; už pusės mylios, visai netoli Panerių, lūžo kariatės ašis. Kariatę grąžinome į Vilnių, o patys Jo Malonybės kaštelionaičio puskariate [toliau] važiavome į Vokę“ [D247]). Tačiau su šeimos nariais, kasdieniu privačiu gyvenimu susijusios detalės *Dienoraštyje* atskleidžiamos epizodiškai, nors kai kur galima rasti informacijos apie šeimos narių santykius, gyvenamąją aplinką, interesus (tokie įrašai sudaro iki 10 proc.) Minėtuose įrašuose fiksuojama labai įvairi informacija. Kaip pavyzdį galima paminėti pora įrašų, kuriuose kalbama apie A. K. Sapiegos žmonos vaikų iš pirmosios santuokos lavinimą. Pirmame iš jų Merkinės seniūnas sakosi parašęs laišką prancūzui Wasy, pasamdytam, kad mokytų posūnį

Juozapą Oginskį. Tame laiške jis pranešė, kad „Jo Malonybė Darsūniškio seniūnas neturi noro mokytis prancūzų kalbos, tesieško sau vietos kur kitur“ [D229]. Kitur skaitome, jog Antano Kazimiero sutuoktinė „atsiskaitė su prancūze panele Mandolie, kurios paslaugų atsisakė po pusketvirtų metų tarnybos <...> Buvo mano žmonos dukters Jos Malonybės Darsūniškio seniūnaitės guvernantė, mokiusi prancūzų kalbos už 400 tymfų per metus bruto“ [D125].

Pastabos apie drėgnais rankšluosčiais jį gydančią žmoną [D114] – intymumo viršūnė. Žmona¹⁷ *Dienoraštyje* iškylo kaip patikima sutuoktinio pagalbininkė: ji rašė laiškus, kuriuos diktavo sergantis vyras [D3], vykdavo į Vilnių tvarkyti neatidėliotųjų reikalų [D42], o Sapiegai sunegalavus, priimdavo vakarienės atvykusius svečius ir bendraudavo su jais iki vidurnakčio [D91]. Vyro sveikata buvo nuolatinis Teresės Rachelės rūpestis: būdamas Varšuvoje, Sapiega dienoraštyje rašė gavęs laišką iš žmonos, kuri nerimavo dėl jo sveikatos, nes per pavasario ir rudens lygiadienį Merkinės seniūnas dažnai sirgdavęs [D129, D207]. Kad sutuoktinių santykiai buvo artimi ir Antanui Kazimierui šis ryšys daug reiškė, galime spręsti iš fakto, kad jau ir 1722 m. įrašuose, kurie, kaip minėta, daug lakoniškesni už vėlesnius ir kuriuose minima daug mažiau asmenų, randame informaciją apie susirašinėjimą su žmona (netgi tada, kai išsiskirdavo vos porai dienų) [N318, 319, 320, 323 ir kt.]. *Dienoraštyje* įrašęs informaciją apie žmonai iki gyvos galvos užrašytas valdas, Antanas Kazimieras dar pridėjo: „Savo paveldėtojus įpareigoju Paskutiniojo teismo akivaizdoje, kad jos [t. y. žmonos – J. S.] neribotų ir neskriaustų, kadangi visi užrašymai ir šis paskutinis yra duoti teisėtai ir teisingai“ [D120]. Tačiau šaltinyje autorius nė žodžiu neužsimena, kad jaučiasi jai dėkingas už pagalbą, nerasime informacijos apie emocinius sutuoktinių ryšius, tarsi save gerbiančiam vyrui nederėtų atskleisti savo jausmų.

Kai kuriais atvejais *Dienoraštyje* pateiktos informacijos atranką galima įžvelgti tik išanalizavus platesnį Antano Kazimiero biografijos kontekstą. Bene ryškiausias pavyzdys – autoriaus santykiai su tėvu, kuris buvo nelengvo charakterio, ūmus, o gyvenimo pabaigoje dar ir visiškai bankrutavo,

17 1717 m. Sapiega vedė Rachelę Teresę Wychowską, Darsūniškio seniūno Karolio Oginskio našlę.

giminaičiai netgi ketino paskelbti jį esant neveiksnų. Antanas Kazimieras, vienintelis jo sūnus (tėvas dar turėjo dukterų iš kitų santuokų), ilgai bylinėjosi su tėvu dėl turto, galiausia vis dėlto atsisakė paveldėjimo ir oficialiai įregistravo atsisakymą mokėti tėvo skolas. Tačiau *Dienoraštyje* ši tarp jūdvių tvyrojusi įtampa pastebima ne iškart (tėvas paprastai buvo vadinamas „geradariu“), tik retais atvejais tarsi „tarp eilučių“ šmėsteli sūnaus patirtos nuoskaudos: jau kelintą kartą nesutaręs dėl turto dalies perėmimo, *Dienoraštyje* A. K. Sapiega įgaliotinio lūpomis išsako tėvui skirtus žodžius: „Ne pirmas mano nuostolis, patirtas iš Jūsų malonybės geradari“ [D92]. Šis įprastai korektiškas autorius sunkų ir ūmų, nuolatinius konfliktus provokavusio tėvo būdą perteikia vartodamas tokius pasakymus kaip „užsi puolė nediskretiškais žodžiais“ [D93], „plūdosi“ [D92] ar pan. Vis dėlto Antanas Kazimieras nuolat susirašinėjo su tėvu, pasakojo apie negalavimus, pranešė apie nepavykusį mėginimą tapti pasiuntiniu į Seimą [D108]. Susidaro įspūdis, kad apskritai sūnaus požiūris į tėvą visada buvo savotiškai pagarbus ir nuosaikus (kaip ir reikalavo to meto normos). Vienas iš emociškai „stiprių“ įrašų *Dienoraštyje* – tėvo mirties aprašymas. Jurgis Stanislovas gana ilgai sirgo ir artimieji jau žinojo, kad pabaiga arti. Vis dėlto, aprašydamas tėvo mirtį Antanas Kazimieras neišvengia tam tikrų jausmų proveržio: „Mirė ketvirtis po vienuoliktos. Tesiils Dievo ramybėje jo siela, o man – didis ir nenumaldomas skausmas. Kaip ir daugeliui kitų, svetimų, nes apskritai buvo visų vertinamas ir mylimas.“ [D338]. Tačiau netgi šiame, regis, emociingame ir labai asmeniškame įrašė autorius „kalba“ vartodamas nusistovėjusias klišes, kurių galime rasti dažname aptariamojo laikotarpio laidotuvių pamoksle.

Džiaugsmas ar laimė – taip pat gana reti svečiai *Dienoraščio* puslapiuose. Pavyzdžiui, A. K. Sapiega santūriai praneša, jog „artileries generolui, mano pusbroliui iš tėvo pusės, pusę dvyliktos pagal laikrodį gimė sūnus dideliame visos mūsų giminės džiaugsmui <...> Tą pačią dieną su žmona nuvažiavome pas Jo Malonybę poną artileries generolą su sveikinimais“ [D120]. Tačiau iš to, kad ši informacija figūruoja ir aprašant kitos dienos įvykius, ir kad po keleto dienų Sapiega palieka tokį įrašą: „Pirmą kartą po gimdymo aplankiau kunigaikštienę generolo žmoną, kuri parodė man savo naujagimį sūnų. Palinkėjau geros sveikatos ir daviau pribuvėjai bei žindyvei po auksiną“ [D125],

galima spręsti, jog kūdikio gimimas buvo svarbus ir džiugus įvykis Antano Kazimiero, kuris neturėjo savo vaikų, gyvenime.

Santūrumas – ryškiausias aptariamo šaltinio bruožas. Jo A. K. Sapiega laikosi netgi rašydamas apie dažnai kamavusias ligas. Štai aprašytas balandžio 30 d. prasidėjęs ir kelias savaites trukęs negalavimas: „Smarkiai sunegalavo kojos, negalėjau nė pasijudinti, turėjau gultis ir niekur nevažiuoti“ [D219]. Gegužės 2 d. A. K. Sapiega vis dar jautėsi blogai: matydamas, kad dešinė ranka silpsta ir tinsta, jis iš anksto pasirašė 18 įgaliojimų [D220]. Geriau pasijuto tik gegužės 15 d.: „Dievo valia sveikata pagerėjo, pirmą sykį atsikėliau iš lovos“ [D223a], o dar labiau sustiprėjo po poros dienų: „Po tris savaites mane kamavusio įprastinio podagros ir chyragros priepuolio, kiek pasitaisius sveikatai pirmą kartą išvažiauvau pasivažinėti“ [D224]. Vis dėlto, kaip rodo tolesni įrašai, jis nepasveiko dar ilgai: gegužės 20 d., kai Mykolas Antanas Sapiega kėlė puotą tribunolo nariams, dalyvavo tik Antano Kazimiero žmona [D224]. Tačiau visą laiką, kol sirgo, *Dienoraštyje* nerandame jokių autoriaus skundų, jokio kreipimosi pagalbos į dangiškuosius globėjus. Tai išskiria A. K. Sapiegą iš amžininkų, kurie buvo linkę dejuoti ir pasitaikius bet kokiai progai skelbti atsidavimą Viešpaties valiai. Kančia aptariamuoju laikotarpiu buvo suvokiama kaip Dievo siųstas išbandymas, kurį dera priimti nuolankiai. Dėl to dažnai buvo kreipiamasi į šeimos narius ir bičiulius prašant melstis už sveikatą – tai ne tik standartinės formulės, neatsiejamos nuo daugelio epistolinių dokumentų, bet ir nuoširdaus tikėjimo maldos galia išraiška¹⁸. Tačiau A. K. Sapiega į Viešpatį užrašuose kreipdavosi išimties atvejais. Vienas iš tokių – 1728 bei 1729 m. įrašus pradedančios invokacijos – savitos apsauginės formulės, pvz.: „Prasideda 1728 metai. Viešpatie Dieve, padėk man sveikam laimingai pabaigti dienoraštį“ [N70, N210]. 1732 metai pradedami panašiai: „Naudokis, laimingasis, ir atmink mano sielą <...> Kaskart atsivertęs šią knygą, sukalbėk už mano sielą Tėve Mūsų, Sveika, Marija ir Amžiną Atilsį“ [D278]. Tyrinėtojai yra pastebėję, kad panašus kreipimasis būdingas daugeliui dienoraščio tipo užrašų. Vienas iš populiariausių buvo „Dides-

18 JAKUBOSZCZAK, Agnieszka. Problem zdrowia i higieny w pismach Barbary Sanguszkowej. Iš *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk. Olsztyn, 2006, s. 297.

nei Dievo garbei“, paprastai buvęs užrašomas tituliniam puslapyje (beje, keletą kartų juo pasinaudojo ir A. K. Sapiega [pvz., D181]). Jo „paskirtis“ buvo apsaugoti autorių nuo nelaimių, o užrašus – nuo vagystės¹⁹.

Žinoma, negalime atmesti prielaidos, kad retą kreipimąsi į dangiškuosius globėjus lėmė nuosaikus Antano Kazimiero religingumas. Santykis su religija – dar vienas aspektas, rodantis autoriaus nuostatas neatskleisti savo vidinio pasaulio. *Dienoraštyje* yra nemažai informacijos apie autoriaus religinę praktiką. Jis mini ėjęs išpažinties, apsilankęs mišiose ar priėmęs Komuniją: „Atlikau išpažintį ir priėmiau kominiją pas dominikonus, paskui [Trakuose] parapijos bažnyčioje klausėme šv. Mišių prieš stebuklingą Švenčiausiosios Motinos altorių“ [D83]. Žinoma, kad 1732 m., laikydamasis duotų įžadų, jis lankėsi Čenstachavoje, tačiau ir iš čia aprašė ne savo religinius potyrius, ne ypatingą vietovės dvasią, o visiškai pasaulietiškus įspūdžius, kurių patyrė maldininkų pamėgtoje šventovėje apžiūrinėdamas votus iš brangiųjų akmenų, sukauptą lobyną bei brangakmeniais gausiai išpuoštus liturginius rūbus: „Regėjome keturis nesuskaičiuojama daugybe brangenybų puoštus drabužius; pirmasis – deimantinis, antrasis – smaragdinis, trečiasis – rubininis, ketvirtasis – perlinis. Nesuskaičiuojama daugybė prabangių siuvinėtų arnotų, puoštų brangakmeniais, keletas spintų aukso ir sidabro. Votų neapsakoma galybė, yra į ką pasižiūrėti.“ [D345].

Dievobaimingumo A. K. Sapiega nedemonstravo ir per reikšmingiausias metines bažnyčios šventes. Štai 1731 m. artėjančių Velykų buvo laukiama ne meldžiantis, o vakarojant su svečiais: „Paskutinėje vakarieneje buvo daug svečių, kurie linksminosi iki vėlumos“ [D211]. Ne didesnis susikaupimas lydėjo ir kitas dienas, laukiant Prisikėlimo. Kovo 25 d. (Didįjį šeštadienį) *Dienoraštyje* rašoma: „Turėjome daug svečių, tiek dvasininkų, tiek pasauliečių, kurie visą dieną gerai leido laiką linksmoje draugijoje“ [D212]. Panašiai sutiktos ir Šv. Kalėdos. Nors Antano Kazimiero savijauta jau seniai buvo prasta, tai nesutrukdė kiek pasilinksminti: „Pietavo Jo Malonybė Tribunolo maršalka ir daug kitu svečių – kaip paprastai. Visa tą laiką sirgau, tačiau visa diena praėjo gerai nusiteikus.“ [D269]

19 ROSZAK, Stanisław. *Archiwa sarmackiej pamięci. Funkcje i znaczenie rękopiśmiennych ksiąg silva rerum w kulturze Rzeczypospolitej XVIII wieku*. Toruń, 2004, s. 119.

Vis dėlto sunkiais gyvenimo momentais A. K. Sapiega kreipdavosi į Aukščiausiąjį: „Pirmą kartą po ligos išvažiavau į mišias pagal savo įžadą, į švenčiausiųjų tėvų pranciškonų Švč. Mergelės Ėmimo į Dangų bažnyčią, ten išklauses šv. Mišių, nuvažiavau į Antakalnį pas Jo Malonybę LDK maršalką, kur ir pietavau“ [D216]. Gal kelias savaites trukusi liga lėmė ir pakilų Sekminių sutikimą – gegužės 23 d. randame įrašyta: „Laimingai pradėjau jubiliejų²⁰, apvažiavau bažnyčias, t. y. Užupyje [Šv. Baltramiejaus], Augustijonų, Bernardinų ir Šv. Mykolo“ [D225]. Dar po poros savaičių (birželio 19 d.), kaip rodo įrašai, A. K. Sapiega išpažintimi ir komunija pas pranciškonus pradėjo noveną²¹ Šv. Antano garbei [D233]²².

Kita vertus, A. K. Sapiegos santūrumas neturėtų mūsų stebinti – savo *Dienoraštyje* jis ir nesiekė atskleisti vidinių išgyvenimų. Kaip jau buvo minėta, tai ne privataus pobūdžio užrašai, jų adresatas buvo paveldėtojai ir tai lėmė pagrindinę šaltinyje pateikiamos medžiagos funkciją – informatyvumą. Kadangi *Dienoraštis* nebuvo sąskaitų knyga, smulkiai rekonstruoti visų Merkinės seniūno žingsnių administruojant valdas neįmanoma, be to, tai ir nebuvo šio straipsnio tikslas. Vis dėlto verta akcentuoti, kad šaltinyje nuolat fiksuojama labai gausi korespondencija su valdų administratoriais, o dauguma įrašų rodo, jog Merkinės seniūnas nevengė domėtis netgi menkiausiais reikalais. Pavyzdžiui, savo užrašuose jis pasakoja gavęs iš namų vejamo valstiečio skundą [D121] arba lyg tarp kitko pamini faktą, kad „nuo špitolei skirto mano mūrniamio atskilo gabalas sienos ir sudaužė kampinio mūrniamio bravorą. Jos Malonybė Minsko kaštelionienė mūsų motina iš gyventojų imdama nuomą nieko netaiso, todėl mano mūrniamis eina niekais“ [D133].

A. K. Sapiegos noras paveldėtojams palikti ne tik tinkamai sutvarkytus reikalus, bet ir visą informaciją apie reikalingus dokumentus bei naudingus žmones aiškiai atsispindi šaltinyje. Jis kruopščiai tvarkė bei formavo archyvą, kuriame saugojo vertingesnius laiškus. Viename iš įrašų skaito-

20 Jubiliejus, arba malonės metai – laikotarpis (dažniausiai metų trukmės), per kurį laikantis konkrečių nurodymų buvo galima gauti ypatingu būdu skelbiamus atlaidus ar kitų dvasinių malonių. Plačiau žr. *Viduramžių žodynas*. Sud. P. Dinzlacher. Vilnius, 2004, p. 306.

21 Novena – devynias dienas trunkanti maldingumo praktika, tikintis ypatingos malonės ją atlikusiajam. Dažniausia buvo kalbamas Rožinis, o novena skiriama kuriam nors šventajam, Mergelei Marijai ir pan.

22 Dėkoju kolegai dr. Liudui Jovaišai, maloniai padėjusiam aiškinantis šaltinyje minimus terminus bei tikslinant išvardytus maldos namus.

me: „Paštu ir su pasiuntiniais gavau daugybę laiškų, kurių atpasakojimas ilgai truktų. Reikalingiausi yra archyve“ [D232]. Jame kaupti dokumentai galėjo būti naudingi įvairiais aspektais. Vieni – padėti paveldėtojams. Štai, atgavęs 1700 talerių skolą, A. K. Sapiega *Dienoraštyje* rašo: „Jei kartais archyve atsirastų tokie vekseliai, visų mano paveldėtojų turi būti laikomi negaliojančiais, kadangi man atlyginta pakankamai ir aukščiau minėtiems asmenims neturiu nei menkiausių pretenzijų“ [D240]. Kiti buvo laikomi „kompromituojama“ medžiaga. Būtent dėl tokios priežasties archyve atsidūrė Kauno pavieto maršalkos Mikalojaus Zabelos laiškas, kuriame pastarasis „prisiekia, jog nors jam Radvilos dėl jo ištikimybės atidavė Slucko valdas, mums nepadarys skriaudos. Šis laiškas išsaugotas archyve – jei sykiais Jo Malonybės pono maršalkos [nuomonė] pasikeistų“ [D243].

Kai kuriuos įrašus vienaip galėjo perskaityti paveldėtojai, kitaip – šiandieniniai tyrinėtojai. Pavyzdžiui, retai pasitaikanti konkretaus asmens charakteristika paveldėtojams galbūt pasitarnavo kaip rekomendacija apie patikimą pagalbininką Tribunole. Tokį apibūdinimą Merkinės seniūno *Dienoraštyje* pelnė advokatas Józefas Zmicenskis, ne kartą gelbėjęs tvarkant teisinius reikalus: „Patyręs bylų rengėjas. Artimas mano draugas – tą vardą mano paveldėtojai turi prisiminti, kadangi jau septynetą metų visuose reikaluose yra mano globėjas ir gelbėtojas. Ir tegul žino: kas neturi prityrusio advokato – tribunole patiria daug priešininkų nemalonės“ [D184]. O mums tai „kalba“ apie aptariamojo laikotarpio klientelinės sistemos funkcionavimo mechanizmą.

Išsamiau susipažinus su šaltinyje pateikiama medžiaga paaiškėjo, kad nemaža jos dalis buvo skirta autoriaus įvaizdžiui formuoti. Apibendrinant galima teigti, jog *Dienoraštyje* pateikiama informacija atskleidžia bendruomenės, draugijos (*socialibité*) sferas, dvaro gyvenimą, kurio normos, įvardijamos kaip *civilté*, darė didelę įtaką visiems šios erdvės nariams. Asmuo turėjo atskleisti savo visuomeninę padėtį tam tikra forma, t. y. demonstruoti bruožus, pagal kuriuos aplinka galėtų „įvertinti“ socialinę asmens priklausomybę²³. Ir nors negalima teigti, kad savo *Dienoraštį* Antanas Kazimieras rašė sąmoningai laikydamasis šių kriterijų, jo pateikia-

23 REVEL, Jacques. Poszanowanie obyczajów. Iš *Historia życia prywatnego*, t. 3: *Od renesansu do oświecenia*. Wrocław i in., 1999, s. 211–218.

mos informacijos pobūdis vis dėlto leidžia išvengti autoriaus siekį formuoti atitinkamą savo įvaizdį. Remiantis šaltinyje pateikiamos informacijos tematika, galima rekonstruoti kai kuriuos socialinius autoriaus vaidmenis. Bene ryškiausias iš jų – noras atskleisti save kaip *homo oeconomicus*. Su valdų administravimu susiję reikalai buvo Merkinės seniūno gyvenimo *maxima*, kurią atskleidžia iškalingas įrašas apie jo naudai LDK tribunole išspręstas bylas: „Perskaitęs suprasi, jog šie abu nutarimai apie palikimo po motinos mirties išlaikymą yra nepajudinama atrama, didis mano darbas ir pastangų pilnas triūsas teisme. Duok Dieve [sulaukti] dėkingumo iš mano palikimo paveldėtojų“ [D191]). Kiek kukliau A. K. Sapiega atsiskleidžia kaip *homo politicus* (galbūt dėl to, kad nors ir aktyviai dalyvavo įvairių valstybės institucijų veikloje, reikšmingesnių postų neužėmė) ar *homo religiosus* (su šia sfera susiję ir vidiniai išgyvenimai, kurie, kaip jau buvo minėta, šaltinyje nefiksuojami). Kai kurie *Dienoraščio* įrašai apibūdina autorių kaip užtariantį globėją. Tai atsispindi ne tik žvelgiant į jo gautus laiškus, kuriuose prašoma pagalbos iš Tribunolo ar asmeninės globos [D182, D255], ne tik turint mintyje jo siekius rūpintis pavaldiniais ir neskriausti jų [D225, D229], bet ir iš aiškiai suformuluotos asmeninės A. K. Sapiegos nuostatos: „Ponas tarnus laiko ne todėl, kad leistų juos skriausti“ [D21]. Taip autorius išreiškia poziciją, kad jis ne tik naudojasi tam tikrų asmenų paslaugomis, bet ir prisiima atsakomybę už jų gerovę.

Tiesa, neretai noras elgtis globėjiškai reikalavo nemenkų išlaidų: „Daviau Jo Malonybei ponui Davainai pakvitavimą įvairiai provizijai priimant svečius ir bajorus Grabnyčių seimelio metu“ [D191]. Tokio pobūdžio įrašai mums primena, kad iš skolų ir finansinių nepriteklių neišbrendantis Antanas Kazimieras vis dėlto priklausė garsiai giminei ir turėjo išlaikyti atitinkamą įvaizdį. O jį neretai galima atkurti remiantis aplinkoje naudotais daiktais, kurie teikia daug vertingos nežodinės informacijos²⁴. Taigi A. K. Sapiegos *Dienoraštyje* neretai susiduriame su dviprasmiška situacija: kai iš nuolat pateikiamų įrašų yra žinoma apie Merkinės seniūno finansinius sunkumus, ypač krinta į akis faktas, kad jis vis dėlto neatsisakė prabangos kasdienėje aplinkoje, prie pietų stalo. *Dienoraščio* įrašuose skaito-

24 DUMANOWSKI, Jarosław. *Rzeczy i ludzie. Sylwetki sarmackich konsumentów, Między barokiem a oświeceniem. Sarmacki konterfekt*, red. S. Achremczyk. Olsztyn, 2002, s. 31.

me, kad Antanas Kaziemieras užsisakė audinių ir baldų (pvz., 12 angliško stiliaus stalelių [D54]) ir skanaus maisto (minimos šviežios austrės, parmezanas [D69], olandiškas sūris, makaronai, moliuskai ir kiti „stalo patogumui būtini dalykai, atvežti iš Rygos“ [D132], vynas („daviau 200 raudonųjų vynui tam atvejui, jei Jo Malonybė Vilniaus Vyskupas būtų nepasiuntęs į Vengriją“) [D192]). 1731 m. gruodžio 28 d. *Dienoraštyje* pažymima, kad A. K. Sapiega buvo pasikvietęs žydą auksakalį: „Nurodžiau jam pagaminti 12 porų sidabrinių šakučių“ [D270], o kituose įrašuose mini užsakęs dailininkui Mileriui nutapyti savo ir žmonos portretus [D25]. Taigi nors dauguma *Dienoraščio* įrašų byloja apie nuosaikų ir ribotą A. K. Sapiegos gyvenimą provincijoje, jo aplinkos daiktai liudija šį žmogų priklausius visumenės elitui ir atskleidžia tam tikras vertybines jo nuostatas. Tarkime, rengdamasis vykti į Seimą Gardine, jis iš anksto rezervavo gyvenamuosius pastatus [D121], suformavo palydą, pasirūpino tinkama jos apranga: užsakė audinių kapelos muzikantų *kontušams* ir *kitajkoms* [D125], kepurių, kurios kainavo po tris auksinus, bei žalvarinių kelių dydžių sagų liokajams ir savo karinio būrio raiteliams [D125]). Toks rūpinimasis buvo būdingas didikams dėl dviejų priežasčių: traktuotas kaip atlygis už nuveiktus darbus ir kaip būdas pamaloninti, be to, deramai atrodantys tarnai ar patikėtiniai savo ruožtu demonstravo patrono didybę²⁵. Žinoma, Merkinės seniūnas nepamiršo ir savęs, pasisiūdinu naujų drabužių: žolės žalumo *kontušą* su siaurais aukso galionais [D125], liemenę iš baltos grizetės²⁶ [D125] bei juodos gedulingos grizetės *kontušą* [D135].

Dar viena svarbi A. K. Sapiegos formuojamo įvaizdžio dalis – vaišingas šeimnininkas. Reikia pasakyti, kad aptariamuoju laikotarpiu dvaruose buvo gausu pramogų, ten nuolat atvykdavo naujų svečių, kurie kaskart būdavo iškilmingai priimti, kad ir kokia būtų buvusi atvykimo priežas-

25 Płg.: PALKIJ Henryk. W podróży, w domu, w gospodarstwie – starania kanclerza Jana Szembeka o poziom życia codziennego. Iš *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*. Olsztyn, 2006, s. 48.

26 Grizetė – XVII a. Prancūzijoje pradėtas austi gana pigus vilnonis arba vilnos, medvilnės ir šilko mišinio audinys (dažniausiai pilkos spalvos). Nuo XVIII a. austas iš prastenių šilkinų ir medvilnių siūlų, dažniausiai dažytas raudonais atspalviais, įvairinamas gėlių raštais, metalo siūlais. Plačiau žr.: MARTINAITIENĖ, G. M. *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius, 2013, p. 61.

tis²⁷. Ir šiuo atveju A. K. Sapiega iliustruoja tokį teiginį: jo svečiai neretai tiesiog bėgdavo nuo pernelyg vaišingo šeimininko – dienoraštyje rašoma, kad „neatsisveikinęs išvyko Jo Malonybė Vilniaus pijorų vyresnysis – mat turėjo daug reikalų, o norėjome sulaikyti jį ilgiau...“ [D2]. Neretai dėl tokio vaišingumo ir pats A. K. Sapiega prie stalo buvo sodinamas vos atvykęs iš kelionės: „Atvažiavęs į Vilnių neradau savo žmonos, kuri pietavo pas Jo Malonybę Tribunolo maršalką. Kai sužinojo [apie mano atvykimą], atskubėjo pas mane pakilusi nuo stalo. Iškart atvyko ir Jo Malonybė ponas maršalka ir šturmu išsivežė mus pas save.“ [D237]

Apibendrinant galima teigti, kad Antanas Kazimieras Sapiega, nors buvo ligotas, gyveno aktyvų gyvenimą, kurio daugybę kruopščiai atrinktų detalių užfiksavo *Dienoraštyje*. Autorius aiškiai įvardijo *Dienoraščio* tikslą ir sąmoningai atskyrė ne tik žemvaldžio gyvenimą nuo politiko, bet ir viešojo bei privataus asmenų gyvenimus. Orientuodamasis į būsimus skaitytojus, A. K. Sapiega sąmoningai cenzūravo užrašus ir susikoncentravo tik į tuos įvykius, kurie turėjo ar galėjo suformuoti teigiamą jo įvaizdį paveldėtojų akyse. Nors šaltinis ir atskleidžia įvairius Merkinės seniūno kasdienio gyvenimo epizodus, jame brėžiami migloti autoriaus asmenybės kontūrai. Todėl galima teigti, kad *Dienoraštis* mums pateikė bendresnio pobūdžio parenetinių pavyzdžių, įtvirtinančių ar liudijančių tradicinę aptariamojo laikotarpio vertybių sistemą, kuri buvo artima ir pačiam autoriui. Tačiau jo vidinis pasaulis, poelgių paskatos, jausmai ir emocijos liko giliai šešėlyje.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. BOREK, Piotr. O polskim pamiętnikarstwie doby baroku. Rekonesans. Iš *Z dziejów staropolskiego pamiętnikarstwa. Przekroje i zblizenia*, red. P. Borek. Kraków: Collegium Columbinum, 2012, s. 31–52. ISBN 978–83–7624–074–9.
 2. CASSAN, Michel. Les livres de raison, inventios historiographique, usages historiques. Iš *Au plus pres du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé*, sous la direction de J.–P. Bardet et F.–J. Ruggiu. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2005, p. 15–28. ISBN 978–2–84050–406–1.
-
- 27 ROLNIK, Dariusz. Blaski i cienie życia klienta zamożnego rodu szlacheckiego w czasach stanisławowskich (1764–1795) w opiniach współczesnych. Iš *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski...*, s. 182.

3. *Diariusz pisany i korygowany przez... Antoniego Kazimierza Sapiehy starosty Mereckiego*, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F.17-19.
4. DOLAN, Claire. Les livres reliés et l'écriture domestique dans le Midi de la France d'Ancien Régime, selon les inventaires après décès. Iš *Les écrits du for privé. Objets matériels, objets édités. Actes du colloque de Limoges 17 et 18 novembre 2005*, sous la direction de M. Cassan, J.-P. Bardet, F.-J. Ruggiu. Limoges: Presses Universitaire Limoges, 2007, p. 169-182. ISBN 978-2-84287-443-8.
5. DUMANOWSKI, Jarosław. Rzeczy i ludzie. Sylwetki sarmackich konsumentów. Iš *Między barokiem a oświeceniem. Sarmacki konterfekt*, red. S. Achremczyk. Olsztyn: Ośrodek Badań Nauk. im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2002, s. 31-39. ISSN 0585-3893.
6. FOISIL, Madeleine. *Le sire de Gouberville*. Paris: Flammarion, 1986. ISBN 978-2-08081-159-2.
7. JAKUBOSZCZAK, Agnieszka. Problem zdrowia i higieny w pismach Barbary Sanguszkowej. Iš *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2006, s. 293-302. ISSN 0585-3893.
8. MARTINAITIENĖ, G. M. *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2013. ISBN 978-609-8061-26-0.
9. MOUYSET, Sylvie. *Papiers de famille. Introduction à l'étude des livres de raison (France XV-XIX siècles)*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2007. ISBN 978-2-7535-0554-5.
10. *Notata JWJMP Sap[iehy] starosty Merc[kiego] rożnych tranzakcji...*, Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Bibliotekos Rankraščių skyrius, F.17-3.
11. PALKIJ Henryk. W podróży, w domu, w gospodarstwie – starania kanclerza Jana Szembeka o poziom życia codziennego. Iš *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2006, s. 47-50. ISSN 0585-3893.
12. PALKIJ, Henryk. Sapieha Antoni Kazimierz. Iš *Polski słownik biograficzny*. t. 34/4, z. 143, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1993, s. 580-582. ISBN 83-04-00148-9.
13. REVEL, Jacques. Poszanowanie obyczajów. Iš *Historia życia prywatnego*, t. 3: *Od renesansu do oświecenia*. Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999, s. 179-221. ISBN 83-04-04449-8
14. ROLNIK, Dariusz. Blaski i cienie życia klienta zamożnego rodu szlacheckiego w czasach stanisławowskich (1764-1795) w opiniach współczesnych. Iš *Między barokiem a oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2006, s. 177-193. ISSN 0585-3893.
15. ROSZAK, Stanisław. *Archiwa sarmackiej pamięci. Funkcje i znaczenie rękopiśmiennych ksiąg silva rerum w kulturze Rzeczypospolitej XVIII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004. ISBN 83-231-1732-2.
16. RUGGIU, François -Joseph; FIGEAC, Michel; SFILIGOI, Laetitia; SOUALHINE, Hanna. Un objet usuel? Marques, signes, signatures sur les manuscrits d'écrits du for privé dans le sud-ouest de la France à l'époque modern. Iš *Les écrits du for privé. Objets matériels, objets édités. Actes du colloque de Limoges 17 et 18 novembre 2005*, sous la direction de M. Cassan, J.-P. Bardet, F.-J. Ruggiu. Limoges: Presses Universitaire Limoges, 2007, p. 133-150. ISBN 978-2-84287-443-8.

17. RUGGIU, François-Joseph. „O Fortunatos nimium, sua si bona norint, agricolas!“ ou le journal d'un gentilhomme compagnard au début du XVIIIe siècle. Iŝ *État et société en France aux XVIIe et XVIIIe siècles: mélanges offerts à Yves Durand*, sous la direction de J.-P. Bardet et al. Paris: Presses Paris Sorbonne, 2000, p. 471–487. ISBN 978-2-84050-151-0.
18. RUGGIU, François-Joseph. Introduction. Iŝ *Au plus pres du secret des cœurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé*, sous la direction de J.-P. Bardet et F.-J. Ruggiu. Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2005, p. 7–14. ISBN 2-84050-406-5.
19. *Viduramžiu žodynas*. Sud. P. Dinzeltbacher. Vilnius: Aidai, 2004. ISBN 9955-656-03-4.

THE POWER OF SELF-CENSORSHIP: DIARY OF THE ELDER OF MERKINĖ ANTONI KAZIMIERZ SAPIEHA, 1722–1733

JOLITA SARCEVIČIENĖ

SUMMARY

The article focuses on the diary of daily activities of the elder of Merkinė Antoni Kazimierz Sapieha written during the period 1722–1733. It chronicles daily meetings, correspondence, estate administration issues, the author's health condition, travel routes, cases heard by the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania and other various facts of daily activities. It excludes the thoughts of reflective type; there is a clear emotional distance between the author and the events being described. The author's rhythm of life was not only determined by economic affairs but also the work sessions of public authorities – the Tribunal, dietines, the Diet. After analysing the topics of the information recorded in the diary, an assumption of self-censorship influencing the choice of the information to be recorded is raised. Therefore, the aim of the article is to present the topics of the information recorded in the source, to discuss their informational and parenetic type thus highlighting certain aspects which could testify that the author would select the information to be recorded as well as reveal the impact of self-censorship on the diary. Before undertaking to keep a diary, the author set himself a clear goal and consciously separated both a landlord's life from that of a politician and the life of a public person from the life of a private person. With a focus on future readers, A. K. Sapieha censored his diary but concentrated on those events which had to or could shape his positive image in the eyes of his successors. Even though the source reveals diverse episodes from the daily life of the elder of Merkinė, it also provides a dim outline of the author's personality.